

ריחא מילתא היא

"דמומים ישבו הירשל וחמיו. הירשל שהסוכה השרתה עליו מנוחה נתעצל לפתוח פיו וגדליה שדבריו דברי חול לא רצה לשיח בסוכה. נטל גדליה סידור תפילתו והתפלל שיפרוס הקדוש ברוך הוא סוכת שלומו בזכות מצות סוכה ויקיף אותנו מזיו כבודו ויושפע שפע החיים לעבדיו ויזכנו לישוב ימים רבים על אדמת הקודש בעבודתו וביראתו. רוח עלעלה את הסכך והסוכה הריחה ריח טוב"

בערב חג הסוכות תרצ"ה (1934) מתפרסם במדור הספרותי של העיתון 'דבר' סיפור בשם 'בסוכה' פרי עטו של ש"י עגנון. לא חולפים חודשיים, ועגנון זוכה, אחר כבוד, להופיע במדור 'טעויות סופרים' של המדקדק אברהם אברונין איש 'ועד הלשון' (תחקירני 'קוצר רוח' הניחו ידם על כל החומר הרלבנטי הכולל קטעי עיתונות נדירים והוא שמור בארכיון המדור). קצפו של אברונין יצא על הביטוי 'נשמע ריח העץ' ועל השימוש בצורה 'הסוכה הריחה' לתיאור הפצת ריחה הנעים של הסוכה, שהרי "אין שמיעה אלא באוזן", ו"הפועל הריח מוסב על האדם המריח, בעל חוש הריח, ולא על הדבר המפיץ את הריח". אברונין טרח והביא דוגמאות לשימושים 'תיקניים' בפועל זה במקרא ובחז"ל.

כך או כך, תיקן עגנון את נוסח הסיפור 'בסוכה' כאשר הוא נכלל ברומן 'סיפור פשוט' בסוף אותה שנה: "...הסוכה העלתה ריח טוב".

שלוש שנים לאחר מכן, מתפרסם ב'הארץ' סיפור של עגנון בשם 'חוש הריח' (נכלל בכרך 'אלו ואלו') על מעלת לשון הקודש, על סוד כתיבת סיפורי מעשיות, ועל דקדקן אחד שנעץ בו קולמוסו. בחיבור ליצני-חכמתי מתחקה עגנון אחר מקורות שונים בהם מתוארת הפצת ריח כהרחה, כמו "ומרבים בפרחים המריחים לשמחת יום טוב" בסידור 'דרך חיים' של ר' יעקב מליסא, או פירושו של רש"י לפסוק "מר ואהלות קציעות כל בגדתיך" בספר תהילים: "כל בגדיך מריחים כריח בשמים" (ועוד הוסיפו על דוגמאותיו הנוך ילון ודוב סדן).

עגנון נתקל שוב בממסד הלשוני בדמותו של הדקדקן א"א פיינשטיין, מגוּבָּה באברונין, אשר מנה לא פחות משישה שימושי לשון שגויים במחזור הסיפורים 'ממצרים ועד הנה' שהופיעו במוסף ערב חג הפסח תש"ב (1942) של עיתון 'הארץ'. עגנון מגיב בהתפטרות מוועד הלשון, ובצעד לא אופייני כותב מאמר תגובה המכיל מקורות שונים העושים שי(ב)[מ]וש בצורות שפסל פיינשטיין, ומסיים: "...הניחו לסופרי אמת שיכתבו כפי חפץ רוחם ונשמתם אפילו הם שוגגים אפילו הם מזידים, שחביבות טעויות שלהם יותר מתיקוניהם של בעלי הטעויות" ('מעצמי אל עצמי' עמוד 331).

מעבר לנושא חופש היצירה של סופר ואומן, עולה כאן סוגיה נוספת: למי 'שייכת' השפה - לאנשים הדוברים אותה או לכותבי המילונים? האם נפסול ביטויים שאינם עולים בקנה אחד עם 'חוקי' השפה, על אף שנעשה בהם שימוש במקורות קדומים או בלשון המדוברת העכשווית? האם יש בכלל חוקים לשפה אנושית חיה? בעתיד נבחן את השלכות שאלה זאת על אחד מתחומי המחקר במדעי המחשב - 'עיבוד שפה טבעית' - המתיימר לעצב מערכת ממוחשבת 'המבינה' שפת בני אדם.

"עכשיו שבית המקדש עדיין בחורבנו ואין לנו לא כוהנים בעבודתם ולא לוויים בשירם ובזמרם אני עוסק בתורה בנביאים ובכתובים במשנה בהלכות ובהגדות תוספתות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים. כשאני מסתכל בדבריהם ורואה שמכל מחמדנו שהיו לנו בימי קדם לא נשתייר לנו אלא זכרון דברים בלבד אני מתמלא צער. ואותו צער מרעיד את לבי, ומאותה רעדה אני כותב סיפורי מעשיות, כאדם שגלה מפלטרין של אביו ועושה לו סוכה קטנה ויושב שם ומספר תפארת בית אבותיו" (מתוך 'חוש הריח').